

KAPLE PANNY MARIE V KOSTELE PETRA A PAVLA V BENEDIKTIN- SKÉM KLÁŠTĚŘE V RAJHRADĚ

ZDENĚK KOVÁŘÍK – DANIEL
CHADIM

Chapel of Our Lady in the Church of Saints Peter and Paul in the Benedictine Monastery in Rajhrad

The article deals with the Marian chapel inside the compound of the Benedictine Monastery in Rajhrad. Built during 1748–1749, the chapel continues the earlier construction in the compound based on the plans of Johann Blasius Santini-Aichel. Nevertheless, its artistic, iconographic, and partially also material composition represents an independent project that was most likely created by the new generation of artists and artisans. Although the chapel was repeatedly in disrepair in the past and has been at least twice substantially reconstructed, a large number of original elements and surfaces was detected that provide evidence about the original appearance and iconographic programme of this sanctuary.

Keywords: chapel of Our Lady – Rajhrad – restoration – artificial marble – stucco decoration – Immaculate Conception of the Virgin Mary

Článek pojednává o Mariánské kapli v areálu benediktinského kláštera v Rajhradě. Kaple vystavená v letech 1748–1749 navazuje na starší stavební práce v areálu, prováděné dle plánů Jana Blažeje Santiniho-Aichela. Výtvarně, ikonograficky a částečně i materiálovou skladbou však představuje samostatný projekt, tvořený zřejmě již novou generací umělců a řemeslníků. Přestože byla kaple v minulosti opakovaně v havarijním stavu a byla minimálně dvakrát zásadně rekonstruována, podařilo se nalézt řadu původních prvků a povrchů, které vypovídají o původní podobě a ikonografickém programu této svatyně.

Klíčová slova: kaple Panny Marie – Rajhrad – restaurování – umělý mramor – štuková výzdoba – Neposkvrněné početí Panny Marie

<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.04>

Mezi léty 2018–2022 proběhl komplexní restaurátorský zásah v Mariánské kapli kostela sv. Petra a Pavla benediktinského kláštera v Rajhradě. V rámci tohoto zásahu byly zjištěny nové skutečnosti, které v mnoha rovinách rozšiřují a upřesňují vědomosti o památce. Kaple, druhotně vestavěná mezi loď kostela a jižní kvadraturu areálu, je ve stínu Santiniho realizace v literatuře poměrně přehlížená. Díky novým nálezům tak bylo možné blíže identifikovat

sochařskou výzdobu, upřesnit ikonografický program kaple a znovu prezentovat původní strukturu jednotlivých částí prostoru. V druhé řadě byla v rámci průzkumu nalezena materiálová specifika, jedinečná pro tento prostor. Vzhledem k havarijnímu stavu téměř všech prvků výzdoby bylo po rozsáhlé diskusi se zástupci NPÚ přistoupeno i k několika radikálním krokům, bez kterých by však nebylo možné rehabilitovat kapli jako celek, stabilizovat jednotlivé povrchy a v neposlední řadě jí vrátit původní smysl a účel. Tento text nemá ambici podrobně popisovat restaurátorský zásah ve všech jeho materiálových rovinách, jeho cílem je publikovat dosud neznámé informace a upozornit na tuto drobnou svatyni v monumentálním areálu rajhradského kláštera.

GENEZE KAPLE

Přestavba, respektive stavba kostela s areálem klášterních budov v Rajhradě sice započala ve 20. letech 18. století, nicméně dokončena byla postupně až v 19. a v první polovině 20. století. Šlo o poměrně složitý proces, kdy původní plány Jana Blažeje Santiniho-Aichela byly průběžně měněny nejprve jím samotným a po jeho smrti stavitelem areálu Františkem Benediktem Klíčníkem.¹⁾ Dále, převážně ze statických důvodů, docházelo k dalším opravám či přestavbám. V roce 1728 byl přizván „švýcarský architekt“ kvůli odklání věží v průčelí chrámu, nicméně až do roku 1739, kdy byly dokončeny hlavní práce na stavbě chrámu, zřejmě většinu stavebních prací v areálu vedl a prováděl stavitel Klíčník. K dalším větším zásahům do podoby kostela došlo při přestavbě presbytáře po zemětřesení z roku 1753 či 1763. Tato přestavba probíhala podle plánů Franze de Paula von Hillebrandta v letech 1767 až 1773.²⁾

V podstatě po celé 18. století docházelo ke stavebním pracím na budování či úpravách jednotlivých budov kláštera a proboštství. Tato stavební činnost nebyla ukončena ani v následujícím století, kdy bylo proboštství povýšeno

Obr. 1: Rajhrad (okres Brno-venkov), pohled do kaple, stav před restaurátorským zásahem (foto J. Červinka).

Obr. 2: Fotografie Mariánská kaple v Rajhradě, S.I: s.n., 1860–1900 (Benediktinské opatství Rajhrad, sign. R-GR-0000.141).

na opatství, areál se musel vypořádat se škodami po napoleonských válkách, či probíhaly další rekonstrukce chrámu. Zřejmě poslední větší přestavbu realizoval Wilhelm Dwořak v 90. letech 19. století při sjednocení stylu kostela s okolními budovami v novobaročném stylu.³⁾

Samotná kaple Panny Marie byla zbudována v letech 1748–1749 v období úřadování probošta Matouše Stehlíka.⁴⁾ Kaple byla zhotovena k uctění sochy Matky Boží, která se snad již od roku 1270 nacházela na hlavním oltáři klášterního kostela. Kapli plánoval postavit již probošt Antonín Pirmus, který stavbu zřejmě z finančních důvodů nerealizoval. O tom, že Pirmus hodlal pro rajhradskou madonu samostatnou vytvořit kapli, svědčí fakt, že po přestavbě kostela nebyla milostná socha vrácena na své tradiční místo na hlavním oltáři, ale nadále byla umístěna v provizoriu na oltáři v kapitulní síni.⁵⁾ K postavení samostatné kaple pro tuto sochu došlo tedy až za Pirmusova nástupce, iniciátorem projektu ovšem nebyl probošt, nýbrž převor konventu Hugo Otmanský, který stavbu rovněž z velké části financoval.⁶⁾ Kaple byla vsazena do severního křídla nové kvadratury a propojena s kostelem vstupem v podkruchtí. Na realizaci se podílel brněnský zednický mistr Josef Metzler. Socha „staré Matky Boží Rajhradské“ byla na nové místo slavnostně přenesena 8. září 1749.

Interiér kaple měl být upraven a nově dekorován roku 1844,⁷⁾ což se v rámci průzkumu nepodařilo plně doložit. Tato oprava byla zřejmě následujícími zásahy zcela setřena. V roce 1881 byla Ignácem Bergmannem, který opravoval celou kapli, upravena rovněž samotná socha

Obr. 3: Vnější zeď kaple, zde je patrné vezdění vnější severovýchodní obiloukové stěny do staršího prostoru (všechny snímky D. Chadim, není-li uvedeno jinak).

rajhradské madony, kdy byla podle Karla Uhla: „stará gotická podoba její předělána na moderní.“⁸⁾ Je zřejmé, že práce na výbavě kaple probíhaly déle, či postupně, protože na soše anděla s lucernou, umístěného na pravé straně oltáře je Bergmannova signatura s datací 1895. Podobu oltářní menzy po Bergmannově zásahu dokumentuje i snímek pořízený před rokem 1900.

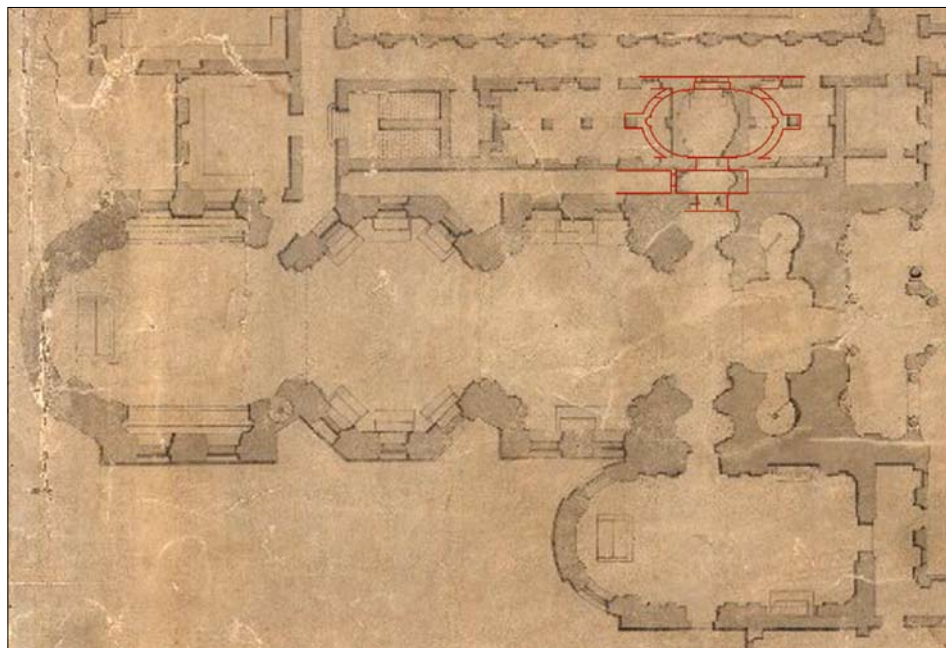
V devadesátých letech 20. století pak došlo k dalšímu restaurátorskému zásahu, kdy byly přezlacené některé prvky výzdoby, došlo k opravám soklových omítek a poměrně rozsáhlému přetření starších povrchů.⁹⁾ Další rozsáhlé práce na stabilizaci kostela a klášterního areálu probíhaly, jak je zřejmé z projektové dokumentace z roku 1991, pod vedením Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů, SÚRPMO.¹⁰⁾ V této fázi došlo ke stabilizaci podloží pomocí vrtaných betonových pilotů, a konkrétně ve studované kapli i ke stabilizaci trhlin v klenbě pomocí rozsáhlé betonové injektáže a instalace ocelových táhel nad klenbou.

Po provedení restaurátorského průzkumu a částečném odhalení původních konstrukcí můžeme rámcově klasifikovat charakter a postup budování jednotlivých vrstev výzdoby a následných oprav. Kaple byla vbourána a poté vestavěna do stávajících zdí kostela a přízemí sousední klášterní budovy, jak je patrné i díky obnaženému zdivu

v přilehlých místnostech kvadratury. Předsíň kaple propojuje tyto dva objekty a zastavuje úzkou soudku. Současná klenba předsíně je vestavěna pod vyšší zaklenutí odlišného sklonu, které se snižuje směrem k otevřené soudce.

Zajímavé je i srovnání s půdorysnými plány kostela,¹¹⁾ kde spojnici mezi kostelem a severním křídlem kláštera tvoří elipsovitá místnost, oproti současné mnohem užší a s předsíní s níkou či výklenkem na západní straně. Změnu plánované dispozice pak dokládají i nalezené zděné základy odhalené nyní při rekonstrukci podlahových vrstev.¹²⁾ Na zmíněném plánu je navržena zřejmě i oltářní menza, ovšem chybí zde dveřní otvory či propojení kostela s klášterem. Je otázkou, zda původně plánovaná kaple přiléhající k severní straně kostela neměla nést zasvěcení Panně Marii a sloužit k výstavě sochy staré Matky Rajhradské, aby po redukci rozsahu výstavby byla následně pro tuto uctívanou sochu zhotovena skromnější svatyně na druhé straně kostela.

Autoři sochařské a dekorativní výzdoby kaple jsou i přes poměrně zachovalý archivní fond neznámí. Kapli stavěl od roku 1748 zednický mistr Josef Metzler, ale i přes vysokou úroveň barokních zedníků a stavitelů, je nepravděpodobné, že autorem soch a štukové výzdoby je on sám. Ve dvacátých a třicátých letech 18. století v Rajhradě působili renomovaní stavitelé a umělci, jako již zmíněný Santini či Klíčník, na sochařské výzdobě zde pracoval Ignác Lengelacher,¹³⁾ na malířské pak od roku 1726 Jan Jiří Etgens.¹⁴⁾ Oba tyto umělci zde pracovali více méně kontinuálně až téměř do vysvěcení chrámu v roce 1739. Dále se ale zmínky o jejich práci zde nevyskytují. Z dalších doložených řemeslníků lze zmínit štukatéra Matyáše Haubta se smlouvou z roku 1727 a mramoráře Martina Wechtera, se kterým probošt Pirmus uzavřel smlouvu na konci roku 1726.¹⁵⁾ Další vlna známých umělců přišla do Rajhradu až v polovině 70. let 18. století spolu s architektem Hillebrandtem, sochařem Ondřejem Schweiglem a malířem Josefem Winterhalderem ml. Za probošta Othmara Konrada zde pracoval zednický mistr Matyáš Rosa, dále brněnský inženýr Josef Anneis a na jiných klášterních statcích jsou

Obr. 4: Červenou linkou jsou do plánu kostela z let 1724 až 1739 zakresleny současné rozměry kaple; dobře patrné je rozšíření prostoru, úprava tvaru předsíně, ale i zapojení stávajících pilířů do obvodové zdi kaple (zdroj plánu viz pozn. 11, zakreslil Z. Kovářík).

Obr. 5: Obnažené základové zdivo pod podlahou kaple dokumentuje odlišný tvar a rozměr původní či původně plánované prostory (foto Z. Kovářík).

v osmdesátých letech 18. století dále zaznamenáni ještě stavební revizor František Brunn a moravskokrumlovský zednický mistr Matyáš Jednuška.¹⁶⁾ O tom, kdo pro klášter tvořil okolo poloviny 18. století, archivní prameny mlčí. Řadu prací zvládala klášterní komunita i svépomocí,¹⁷⁾ ovšem není příliš pravděpodobné, že se sochařské výzdoby či tvorby umělých mramorů zhostil některý z bratrů.¹⁸⁾

Určitý obraz o výbavě kaple nastiňují zápisy o dalších donacích. Rajhradský mlynář František Kořeska daroval zlatem protkaný plášť pro sochu Marie, Kateřina Kochová z Brna pozlacenou korunu s nesčítnými kameny a konečně otec rajhradského klerika Ferdinanda Müllera věnoval svícny a zrcadlo.¹⁹⁾ Zatímco koruna, plášť či svícny

Obr. 6: Sochy v nikách kaple před zásahem. Výrazná Bergmannova polychromie s četnými defekty, hlavice pilastrů pak byly přezlacené v 90. letech 20. století.

se zřejmě nedochovaly, zrcadlo můžeme zřejmě ztotožnit s výplněmi nad slepými portály v kapli.

POPIS KAPLE

Mezi samotnou kaplí a západní lodí kostela se nachází předsíň. Tato předsíň je vymezena dvěma portály, přesněji obloukovými vstupy, proraženými ve zdech kostela a kvadratury. První v síle zdi kostela je dekorován rámovými zrcadly z umělého mramoru. Nad portálem je zavěšen dřevěný zlacený mariánský monogram.

Portál ve zdi kvadratury, rovněž z umělého mramoru, je zdůrazněn pilastry s hlavicemi nesoucími mohutnou přetnutou římsu, na které sedí dva štukoví andělé se zlacenými dřevěnými atributy, věží a mitrou. Erby rajhradského kláštera v rolverkových kartuších jsou umístěny ve vrcholu portálu, kde je flankují dva brodiví ptáci.²⁰⁾ Předsíň je na západní straně ukončena rovnou zdí, na východní straně je okno do prostoru mezi kostelem a severní částí kvadratury tzv. soudky.

Obr. 7: Orlice nad východní nikou, Bergmannova přemalba a stav po očištění a částečném doplnění původních vrstev.

Elipsovitá kaple je zaklenuta kupolovitou nízkou klenbou. Na jižní straně je prosvětlena rozměrným oknem, vedoucím do křížové chodby přilehlého ambitu. Prostor kaple je pravidelně rytmičován pomocí čtyř portálů vsazených diagonálně ke světovým stranám. Na jižní straně kaple jde o dvoje funkční dřevěné dveře s proskleným nade dveřím, na severní straně jsou ostění slepá, z umělých mramorů, se zrcadlovými nástavci. Na východní a západní straně jsou vsazeny niky se sochami mužské a ženské postavy, nad kterými jsou orlice nesoucí nápisové pásy. Figurální štuková výzdoba kaple pokračuje čtyřmi andílčími hlavami nad zrcadly supraport. Prostor mezi portály je dále členěn pomocí mramorovaných pilastrů s hlavicemi nesoucími výseče korunní římsy.

Rytmus členění stěn přechází v nízkém reliéfu i na klenbu kaple ve formě rámu a vložených zrcadel, zdobenou vegetabilními štukovými ornamenty. Střed kupole je vymezen oválným rámem, ve kterém je zobrazena nebeská sféra, zde vysoký reliéf oblaků s andílčími hlavičkami prostupující ohnivé plameny tvořící pozadí dnes nedochované holubice Ducha svatého.

Centrálním bodem kaple je samostatná oltářní menza, původně s mramorovou úpravou, na které na nástavci stojí zmiňovaná socha Panny Marie a od roku 1895 i andělé se svícny po stranách.

POŠKOZENÍ KAPLE A DRUHOTNÉ ZÁSAHY

Úprava toku Svratky mezi lety 1848–1853 a zřejmě mnohem zásadněji její oprava v letech 1947–1950, vedla k razantnímu snížení spodní vody pod areálem kláštera a degradaci dřevěných pylonů na kterých je areál zbudován.²¹⁾ Rozsáhlé statické poruchy byly následně řešeny betono-

Obr. 8: Detail andělčích hlav v centrálním výjevu kaple, rozsáhlá ztráta adheze jednotlivých vrstev polychromie a podkladů.

vou injektáží, díky které se částečně podařilo již havarijní situaci stabilizovat.²²⁾ Nicméně četné a stále živé trhliny v klenbách areálu prokazují permanentní pohyb v základech a působí opakovaná lokální poškození. V Mariánské kapli šlo o příčnou trhlinu mezi klenbou kaple a zdí před síně širokou až 5 cm. Opakovaně se pak objevuje trhlinka vedoucí podélně kapli a předsíní ve vrcholu kleneb vstupních portálů. Opakovaný pohyb kolem této linie statické poruchy se v okolí prasklin projevil drcením cihelného zdiva, jeho následným rozvolňováním, opadáváním omítek a umělých mramorů na nich zhotovených. V rámci současného zásahu pak bylo nutné vstoupit do cihelné konstrukce a částečně tyto klenby přezdíť.

Vysoká a opakovaně kondenzující vlhkost byly současně s vysokou salinitou jedním z hlavních příčin rozsáhlých defektů povrchů i hmot výzdoby kaple. Předchozí poměrně razantní zásahy nerespektovaly původní materiálovou skladbu a nereflektovaly ani specifické klimatické podmínky v kapli, což vedlo následně k dalším a rozsáhlejšímu poškozením. Soklové partie zpracované v umělém mramoru a posléze umělé mramory v celé předsíni byly nahrazeny a částečně převrstveny štukem, v druhé fázi cementovým, a mramorování zde bylo naznačeno hrubou malbou v hlince. Dochované části umělých mramorů v horních partiích kaple byly přelakovány syntetickým lakem.

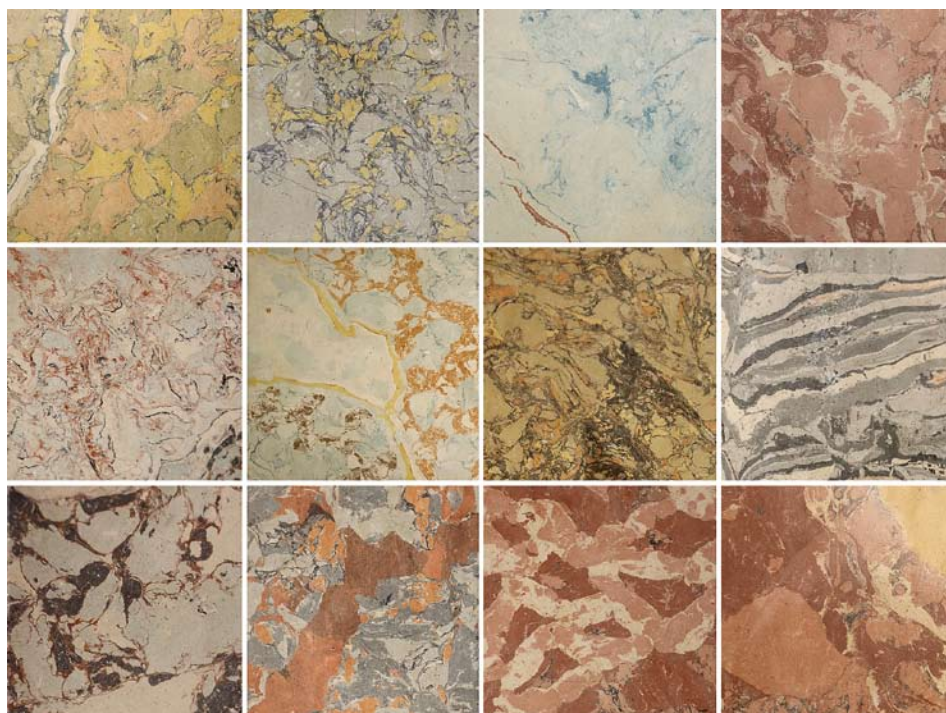
Bergmannův zásah na sochařské výzdobě pak byl radi-

kální, spočíval v přemalbě inkarnátů oděvů či dalších výjevů ve velmi intenzivní a syté barevnosti. Současně byly přezlacené prvky či dosud jen štukové ornamenty. Zajímavým příkladem dezinterpretace původní podoby i smyslu je Bergmannova přemalba orlic nad nikami. (obr. 7) Původně bílé orlice, pojednané v leštěné běli, byly přemalovány ve zlato červeně kostkované šachovnici zřejmě s odkazem na moravskou orlici. I přes vysokou kultivovanost a výtvarnou kvalitu této druhotné přemalby, bylo po rozsáhlé diskusi s technologi a zástupci památkové péče, bohužel nutné ji postupně sejmut. Bergmann nanášel veškeré nové povrchy na silný křídový podklad, který kvůli

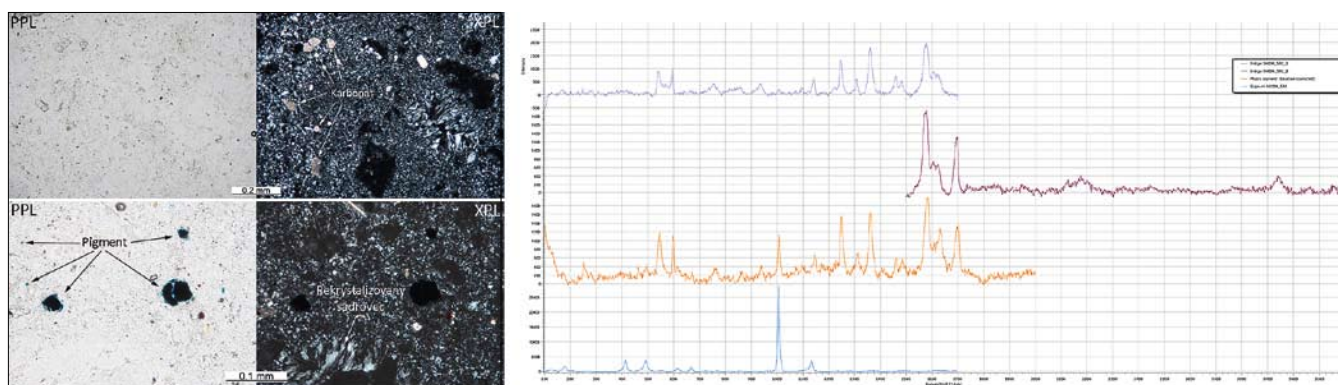
opakované kondenzaci vodních par v podstatě zcela degradoval a malba či zlacení se v širokých krátech oddělilo od podkladu. (obr. 8) Zcela ireverzibilní byl pak zásah z počátku 90. let 20. století, který spočíval v přezlacení takto degradovaných ploch. V místech defektu Bergmannova podkladu prosákl mixtion hluboko do štukové vrstvy, propojil depozity a fragmenty dalších vrstev a zcela dezinterpretoval původní jemnou modelaci.

UMĚLÉ MRAMORY

Mimo poměrně odlišnou barevnost a způsob skladby mramorování oproti ostatním barokním umělým mramorům

Obr. 9: Výběr z detailů jednotlivých typů skladby umělých mramorů v kapli.

Obr. 10: Vzorek umělého mramoru z pilastru v kapli. Výbrusové preparáty byly studovány v procházejícím světle pomocí polarizačního mikroskopu Olympus BX 51 a skenovány pomocí skeneru 9000 F Mark II a polarizačních fólií. Graf Ramanovy spektrometrie dokládá sádrovcovou hmotu mramorového těsta probarvenou indigem (zpracoval D. Všianský).

v kostele, byly na jádrových omítkách, obvykle jen rámcově opracovaných, nalezeny poměrně sofistikované úpravy povrchu opatřené vápennými nátěry. I vzhledem ke skutečnosti, že první doložená rozsáhlejší oprava pochází až z roku 1844, je však nepravděpodobné, že by byla kaple od roku 1749 prezentována bez mramorových povrchů. Spíše zde došlo k technologické chybě, kaple byla před nanesením umělých mramorů několikrát vybílena, což následně způsobilo sníženou adhezi mramorování k podkladu a projevuje se i dnes rozsáhlými destrukcemi mramorové hmoty. Dalším argumentem je štuková výzdoba kaple, které je ve hmotě zjevně zhotovena před mramorováním, které na ni navazuje a místy převrstvuje.

Již zmíněná skladba hmoty, charakteristická rámováním jednotlivých zrn tenkou linkou, společně s až opulentní barevností jednotlivých prvků graduje v portálech a nikách v kapli, a především pak samotné menze. Oproti anorganickým pigmentům, použitým pro probarvení většiny umělých mramorů v kapli, bylo pro probarvení pilastrů použito organické barvivo indigo. Vzhledem k nestabilitě tohoto barviva můžeme předpokládat původně intenzivnější barevnost těchto dnes světle modrých prvků.²³⁾

Pozoruhodná je část rámu a zrcadla ve vstupním portále z kostela, kde zůstaly nanesené původní tmely pro doplnění skladby hmoty a nedošlo již k jejich vybroušení a doleštění. Tato část tak vypovídá o postupu budování kresby tohoto umělého mramoru, což je v kontextu většinou precizně vyleštěných pohledových ploch unikátní. Je pak otázkou, proč nedošlo k dokončení úpravy povr-

chů, zda jde o opomenutí či doklad sporu mezi investorem a mramoráři.

NÁSTĚNNÉ MALBY

Poměrně překvapivý byl objev fragmentů původní výmalby předsině pod vrstvami druhotných nátěrů. V intenzivních hnědých a okrových tónech je zde zobrazena skála, skládající se z jednotlivých erodujících bloků. Celkově vytvářela tato malba dojem jeskyně či grotty, propojovala oba portály a svou tmavostí zdůrazňovala průhled do samotné kaple. Nabízí se i další roviny vnímání tohoto jeskynního prostoru spojené s legendou o sv. Benediktovi.

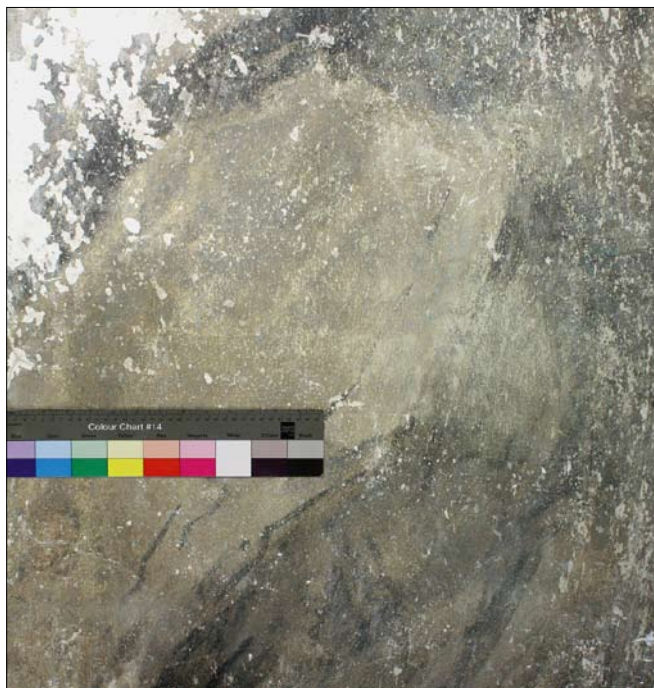
Další ve fragmentu nalezená dekorativní malba se nachází ve slepých portálech v kapli. Jde o iluzivní malbu dverí, imitující skutečné dřevěné výplně na jižní straně kaple a dotvářející symetričnost prostoru.

ŠTUKOVÁ VÝZDOBA

Štuková výzdoba kaple je budována postupně. Hrubší jádrová malta, armovaná železnými skobami a dráty, je ve hmotě dále vystavena pomocí cihel (sochy v nikách) či dřevěného uhlí²⁴⁾ (plastiky nad portálem vstupu, andílčí hlavy nad portálky v kapli). Modelační vrstva je pojena pravděpodobně částečně hydraulickým vápnem.²⁵⁾ Plnivo se pak skládá ze dvou materiálů, drcený hrubě krystalický vápenec o velikosti klastů převážně 0,1–0,3 mm a písek o velikosti klastů převážně 0,05–0,2 mm.

Obr. 11: Oltářní menza v kapli, stav po sejmutí druhotných převážně cementových vrstev a po doplnění a rekonstrukci umělých mramorů.

Obr. 12: Fragment dochované výmalby předsíně po odstranění sekundárních vrstev nátěrů.

Některé prvky štukové výzdoby jsou zlaceny na olejové podklady, z části jsou pak ponechány v režném stavu jen s vápenným nátěrem. Sochařské prvky jsou pak řešeny v leštěné běli, jde o sochy v nikách, andělčí hlavy a orlice v rovině korunní římsy, oblaka a andělčí hlavičky centrálního výjevu klenby kaple a celý erbovní výjev nad vstupním portálem. I zde je podpořena dynamika povrchu zaleštěním jen částí výjevů. Například andílek má leštěný obličej, krk a svrchní sadu per, zatímco vlasy a zbytek křídel zůstávají režné bez lesku.

Unikátní je pak způsob provedení leštěné běli. Na štuk byl nanesen první nátěr, který měl zřejmě upravit nasá-

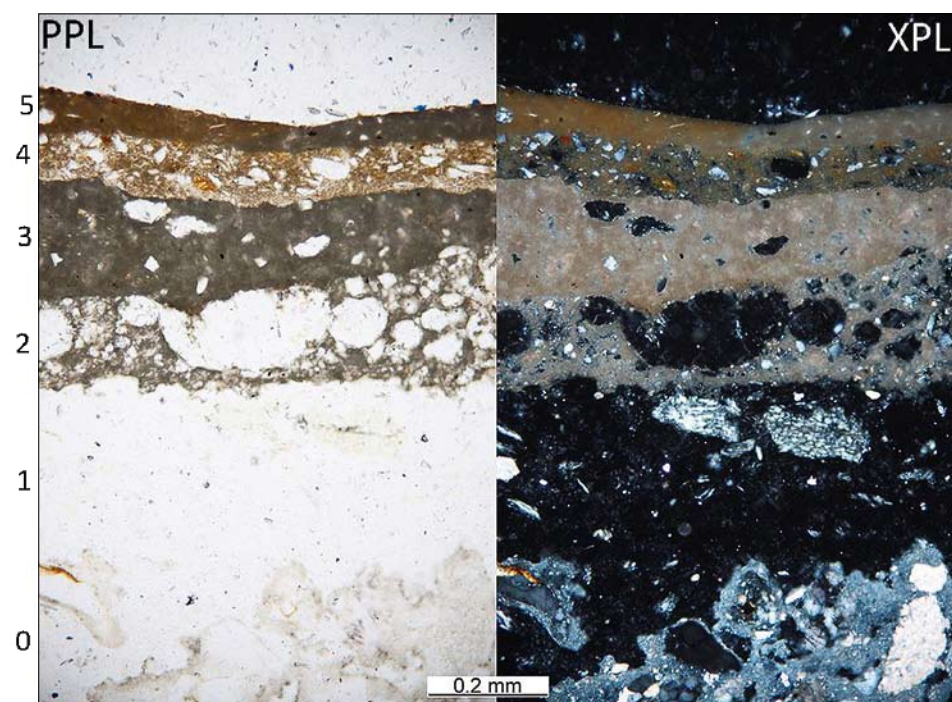
Obr. 13: Detail hlavy anděla nade dveřmi, v defektu jsou patrné kusy dřevěného uhlí sloužící primárně jako odlehčená vnitřní jádrová a konstrukční vrstva.

kavost a sjednotit a vyhladit povrch. Tento nátěr o mocnosti 0,3 – 1,0 mm je složen pouze ze sádky, plnivo chybí.

Následují čtyři vápenné nátěry na bázi vzdušného vápna o postupně se snižující mocnosti a porozitě, což je zřejmě dáno následným opracováním a leštěním. V rámci materiálových zkoušek byly testovány i způsoby rekonstrukce této vrstvy a při vrstvení vápenných nátěrů na ještě zcela nezavadlou předchozí vrstvu je skutečně možné vyleštit ve vhodný okamžik achátem toto vápenné souvrství do poměrně vysokého lesku. Touto technologií pak byly provedeny rekonstrukce povrchů v místech defektů.

Obr. 14: Stav po restaurování centrálního výjevu klenby kaple, obnova povrchů v leštěné běli, rekonstrukce zlacení plamenů a osazení dřevěné kopie sochy holubice.

Obr. 15: Vzorek leštěné běli ze sochy sv. Anny. Sken výbrusového preparátu. Ve vrstvách 2–5 patrné soustředění vápenných nátěrů tvořících masu leštěné běli (zpracoval D. Všianský).

Obr. 16: Erb rajhradských benediktinů na soupisu rukopisů rajhradské klášterní knihovny z roku 1724 (dostupné na: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:dc88dbda-e298-435b-9e30-85496d0cc709?page=uuid:2c527534-d1f2-450a-bcb1-2c035404f7c3>).

IKONOGRAFIE VÝZDOBY KAPLE

Erbovní výjev nad vstupním portálem je ikonograficky poměrně zřejmý, se známými analogiemi v dalších dílech benediktinského řádu.²⁶⁾ Nutné je zdůraznit druhotnost částí výjevu, především horní polovina těla a hlava levého anděla jsou doplňky, originální je jen část předloktí a dlaň jeho pravé ruky. Stejně tak i hlavy a částečně krky ptáků a část erbu se svatými Petrem a Pavlem jsou druhotnými opravami, obdobně jako četné voluty a části erbovnických kartuší.

Pravý anděl nese zlacený dřevěný atribut věže, k levému se v klášterním depozitu podařilo dohledat mitru. Tyto atributy mají dřevěné čepy, pomocí kterých jsou osazeny v lůžcích v samotném výjevu. Zde je nutné

zmínit, že další taková dvě lůžka byla nalezena na volutách erbovní kartuše. Nabízí se, že jedním z chybějících atributů je berla, obvykle zde zobrazovaná, čtvrtý atribut však neznáme.

Kaple byla postavena a od počátku plánovaná pro uložení sochy „staré Matky Boží Rajhradské“, která je spojena s klášterním kostelem snad již od konce 13. století.²⁷⁾ Tato socha zobrazuje korunovanou Pannu Marii s Ježíškem v náručí a žezlem. Částečně zavádějící je současná podoba sochy, avšak pod recentní přemalbou a převrstvením druhotnými doplňky je gotická socha, byť silně poškozená, stále dochovaná.²⁸⁾

Posun v pochopení a identifikaci štukové výzdoby a potažmo programu celé kaple, přinesl částečný odkryv textu z kovové nápisové pásky nesené orlicí nad sochou ve východní nise. Přestože část textu chybí, nejsou zde ponechány mezery mezi jednotlivými slovy, kvůli silné korozi železného podkladu nebylo možné nápis zcela odkrýt, a část textu tak zůstala nezřetelná, podařilo se tento nápis rozluštit. Jde o text z knihy Genesis 30-23: Abstulit Deus opprobrium meum. Tento biblický text popisuje neplodnou Rachel, která již nevěří, že porodí Jákobovi syna. Ve verši 22. pak: *Bůh však pamatoval i na Ráchel; vyslyšel ji a otevřel její lůno. 23. Počala tedy, a když porodila syna, řekla: „Bůh mě zbavil mé hanby“*²⁹⁾ Tento výrok je jistě předobrazem soužení sv. Anny a sv. Jáchyma popsáném v apokryfních textech. V Jakubově Protoevangelii a obdobně ve Zlaté legendě Jakuba de Voragine zní: „Anno, Anno, Pán vyslyšel tvou modlitbu. Počneš a porодиš a o tvém potomstvu budou mluvit po celém světě.“... „Nyní již vím, že mě Hospodin požehnal. Byla jsem vdovou a nyní nejsem vdova, byla jsem bez dítěte a nyní počnu.“³⁰⁾ Vzhledem k tomu, že nalezený text zcela zjevně odkazuje ke sv. Anně, můžeme mužskou a ženskou plastiku v nikách kaple identifikovat jako rodiče Panny Marie, sv. Jáchyma a Annu.

Zatím se i přes rozsáhlejší dochování textu nepodařilo přečíst nápis na druhé pásce nad sochou v protější nice. Zde zřejmě nejde o citaci biblického či apokryfního textu, a nepodařilo se dohledat konkrétní modlitbu či jiný text, který by dochovanému textu odpovídal. Patrně je první slovo BENEDICTIO, další části textu jsou i pro nedělání mezer mezi slovy spíše zavádějící.

Další informaci o starší podobě kaple podává fotografie pořízená před rokem 1900, (viz obr. 2) kde je patrná holubice Ducha svatého, zavěšená na dosud dochovaném háku pod zobrazením nebeské sféry ve vrcholu klenby kaple. K doplnění mariánské tematiky slouží i štukové ornamenty stropu kaple, kde jsou mezi dekorativními rokajemi znázorněny i konkrétní rostliny spojované s Pannou Marií. Mimo palmové ratolesti, jsou zde zobrazené růže a lilie, ale překvapivě i jmelí.

Drobným zjištěním a doplněním informací o vysvěcení kaple je pak schránka na ostatky, nalezená pod krycím kamenem oltářní menzy. Na nepopsaném listu pergamentu byla postavena pečlivě zabalená a zavoskovaná kovová kapsle s pečeti olomouckého biskupa, kardinála Ferdinanda Julia Troyera z Troyersteinu.

ZÁVĚR

Mariánská kaple je bezesporu zajímavým prvkem propojující monumentální Santiniho kostel Petra a Pavla s přilehlou budovou klášterní kvadratury. Přestože kostel, stejně jako klášterní areál, je poměrně důkladně zmapován a popsán jak v historické, tak i uměleckohistorické rovině, samotné kapli se zatím, zřejmě i pro určitou ikonografickou nejednoznačnost, příliš pozornosti nedostalo. V rámci poměrně rozsáhlého restaurátorského zásahu se podařilo objevit a dohledat dílčí informace, které ozřejmují vznik kaple, její

Obr. 17: Erbovní výjev nad vstupním portálem, celkový pohled, stav po restaurování. Na klenbě předstě rekonstrukce dekorativní malby skalisek, zhotovené Kateřinou Krhánkovou.

Obr. 18: Nápisové kovové pásky nesené orticemi nad nikami v kapli, stav po zeslabení druhotných vrstev.

Obr. 19: Schránka s ostatky uchovávaná v lůžku oltářní menzy.

Obr. 20: Pohled do kaple, stav po restaurování.

ikonografický program, ale i specifické výtvarné a materiálové technologie zde použité.³¹⁾

Kaple Panny Marie je svou až opulentní výzdobou z umělých mramorů, rozsáhlým zlacením a bohatou štukovou plastikou, cenným dokladem výtvarného a řemeslného přístupu v polovině 18. století. Kaple byla zřejmě primárně postavena jako prostor k důstojnému vystavení cenné rajhradské relikvie – sochy Staré Matky Boží Rajhradské. Dvě sochy v nikách, nově identifikované jako sv. Jáchym a sv. Anna, společně s holubicí Ducha svatého v nebeské sféře na klenbě kaple a další prvky umožňují chápat ikonografický koncept kaple šířeji, jako Neposkvrněné početí Panny Marie.

Současně nelze opomíjet, že kaple měla a po rozsáhlé rekonstrukci snad opět bude mít, svůj liturgický účel

a nese s sebou duchovní tradici plně spojenou s rajhradskými benediktiny.

MGA. ZDENĚK KOVÁŘÍK:
FAKULTA RESTAUROVÁNÍ
UNIVERZITA PARDUBICE
JIRÁSKOVA 3, LITOMYŠL
KOVARIK.REST@CENTRUM.CZ

BCA. DANIEL CHADIM:
HORNÍ NÁM. 511,
SLAVONICE
D.CH@CENTRUM.CZ

LITERATURA A PRAMENY

- Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad, včetně deuterokanonických knih. Praha: Česká biblická společnost 2016, 22. (13. opravené) vydání.
- Brůna, V. – Sikora, M. 2015: Řeka Svratka – významný prvek krajiny Rajhradu. Specializovaná mapa s odborným obsahem. Fakulta životního prostředí UJEP, Ústí nad Labem, rkp.
- Černík, J. – Richtrová, Z. 1991: Rajhrad, severní křídlo, statika. Projektová dokumentace. SÚRPMO Praha, rkp.
- Dudík, B. 1868: Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgrathum Mähren. II. Band. Vom Ende der Hussitenstürme bis in die Gegenwart 1449–1848. Wien.
- Dus, J. A. – Pokorný, P. – Brož, J. edd. 2006: Novozákonní apokryfy I. Neznámá evangelia. Praha: Vyšehrad.
- Eichler, K. 1888: Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku. Brno.
- Fürst, U. 2002: Die lebendige und sichtbare Historie. Programatische Themen in der Sakralarchitektur des Barock (Fischer von Erlach, Hildebrandt, Santini). Regensburg.
- Horyna, M. 1998: Jan Blažej Santini-Aichel. Praha.
- Kinter, M. 1908: Vitae monachorum. Rajhrad.
- Kroupa, J. – Vobr, J. – Drlík, V. 2006: Benediktinský klášter v Rajhradě. Brno.
- Kroupa, J. 2006: Rajhradský chrám v proboštské korespondenci 18. století, Opuscula Historiae Artium 55, č. F 50, s. 43–80.
- Macurová, Z. 2015: Umělecká praxe v barokním klášteře. Brno.
- Mádl, M. ed. 2016: Benediktini I. Praha.
- Mathon, P. J. 1884: Život nejblahoslavenější Bohorodičky Panny Marie a její panického chotě sv. Josefa, patrona církve svaté, dědice země české, ochránce císař. rodu Habsburků. Brno.
- Nosek, P. 1991: Benediktinský klášter Rajhrad. Statické zajištění základů kláštera. Prováděcí projekt: průzkumy, posudky, zprávy. NPÚ ÚOP v Brně, 4-4-9024, rkp.
- Novotný, J. – Hlobil, I. – Knor, J. – Knorová, K. – Nejedlý, V. – Pacáková, M. 1997: Rajhradská madona – průzkum s využitím tomografie, Zprávy památkové péče 57, č. 4, 1997, s. 115–119.
- Samek, B. 1961: G. Santiniho projekt benediktinského kláštera v Rajhradě, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity.

- F – řada uměnovědná 10, č. F 5, Brno, s. 277–287.
- Slánský, B. 1973: *Technika v malířské tvorbě: (malířský a restaurátorský materiál)*. Praha: SNTL.
- Stehlík, M. 1977/78: Archiválie k činnosti Ignáce Lengelachera v Rajhradě, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, F21/22, Brno, s. 60–64.
- Uhl, K. 1921: *Historické a umělecké památky v klášteře rajhradském*, in: *Moravan: kalendář 1922*, Brno, s. 79.

POZNÁMKY

- 1) B. Samek, G. Santiniho projekt benediktinského kláštera v Rajhradě, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, F – řada uměnovědná 10, č. F 5, Brno 1961, s. 277–287.
- 2) K dějinám výstavby kláštera viz B. Dudík, *Geschichte des Benediktiner-Stiftes Raygern im Markgraffthum Mähren*. II. Band. Vom Ende der Hussitinstürme bis in die Gegenwart 1449–1848. Wien 1868, s. 326–333; M. Horyna, Jan Blažej Santini-Aichel. Praha 1998, s. 445–450; U. Fürst, *Die lebendige und sichtbare Historie*. Programatische Themen in der Sakralarchitektur des Barock (Fischer von Erlach, Hildebrandt, Santini), Regensburg 2002, s. 265–333; J. Kroupa, *Rajhradský chrám v proboštské korespondenci 18. století*, *Opuscula Historiae Artium* 55, č. F 50, 2006, s. 43–80; Z. Macurová, *Umělecká praxe v barokním klášteře*. Brno 2015, s. 26–68.
- 3) J. Kroupa – J. Vobr – V. Drlik, *Benediktinský klášter v Rajhradě*. Brno 2006, s. 28.
- 4) B. Dudík, o. c. v pozn. 2, s. 372.
- 5) Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 34.
- 6) Hugon Otmanský se narodil v Telnici 8. března 1704. Vysvěcen a první mši sloužil ve svátek sv. Plácida roku 1732. V roce 1744 byl zvolen farářem rajhradským. V roce 1762 se stal farářem v Ostrovačicích. Zemřel 25. dubna roku 1772, ve věku 68 let. V klášterním archivu jsou popsány čtyři Otmanského rukopisy, z nichž dva jsou kázání. Zřejmě v letech 1740–1748 působil na pozici Rajhradského regenschoriho. Výrazně se zde zasadil o český zpěv. 18. července 1745 žádal (a následně obdržel) povolení provozovat při pondělních a sobotních ranních mších vícehlasé české skladby před sochou Panny Marie rajhradské. B. Dudík, o. c. v pozn. 2, s. 362.
- 7) Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 34.
- 8) K. Uhl, *Historické a umělecké památky v klášteře rajhradském*, in: *Moravan: kalendář 1922*, Brno 1921, s. 79.
- 9) K tomuto zásahu nebyla nalezena restaurátorská dokumentace.
- 10) J. Černík – Z. Richtrová, *Rajhrad, severní křídlo statika*. Projektová dokumentace. SÚRPMO Praha 1991, rkp.
- 11) Moravská zemská knihovna v Brně, Půdorys a perspektiva kláštera v Rajhradě, 1724 až 1739, E6, P. c. 1, inv. č. 4386, dostupné na: <https://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:e2f8d30b-064c-4159-977a-3c7f9e48a331?page=uuid:34cd6db6-9377-4759-ade7-74de8b37a1c9>
- 12) Z nalezených prvků však nelze jednoznačně popsat starší podobu prostory, případně v jakém rozsahu či zda vůbec zde byla menší kaple nebo jiná místnost zbudována tak jak ji zachycuje zmíněná plánová dokumentace. Současně je ze skladby zdiva, omítkových a mramorových vrstev patrné, že stávající menza plně souvisí se současnou podobou a rozvržením kaple a nejde tedy o relikv ze starší svatyně.
- 13) M. Stehlík, Archiválie k činnosti Ignáce Lengelachera v Rajhradě, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, F21/22, Brno 1977/78, s. 60–64.
- 14) J. Kroupa, o. c. v pozn. 2, s. 66–67.
- 15) Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 186.
- 16) J. Kroupa, o. c. v pozn. 2, s. 75.
- 17) B. Dudík, o. c. v pozn. 2, s. 372.
- 18) *Život a práce jednotlivých řeholníků je poměrně zmapovaná: M. Kinter, Vitae monachorum*. Rajhrad 1908; nebo např. Günther Sperl, činný jako zámečník při výstavbě chrámu, více Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 200.
- 19) B. Dudík, o. c. v pozn. 2, s. 372; K. Eichler, *Poutní místa a milostivé obrazy na Moravě a v rakouském Slezsku*. Brno 1888, s. 114.
- 20) Zřejmě jde o volavky, tyto ptáky souvisí s legendou o založení kláštera v Rajhradě, zobrazení jsou na Kovářově malbě z ambitu Břevnovského kláštera, či malbě v Broumově, stejně jsou zachyceny erby s těmito ptáky i v soupisu rukopisů rajhradské klášterní knihovny z roku 1724, dostupné na: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:dc88dbda-e298-435b-9e30-85496d0cc709?page=uuid:2c527534-d1f2-450a-bcb1-2c035404f7c3>. Dle M. Mádl ed., *Benediktini I*. Praha 2016, s. 282 – se od volavky (něm. der Reihe/Reige) odvozoval název místa Rajhrad (něm. Raygern).
- 21) V. Brůna – M. Sikora, *Řeka Svratka – významný prvek krajiny Rajhradu*. Specializovaná mapa s odborným obsahem. Fakulta životního prostředí UJEP, Ústí nad Labem 2015, dostupné na: http://projekty.geolab.cz/naki/rajhrad/spec_mapa/files/mapa_3/Spec_mapa_Rajhrad_3.pdf
- 22) P. Nosek, *Benediktinský klášter Rajhrad*. Statické zajištění základů kláštera. Prováděcí projekt: průzkumy, posudky, zprávy. NPÚ ÚOP v Brně 1991, 4-4-9024, rkp.
- 23) B. Slánský, *Technika v malířské tvorbě: (malířský a restaurátorský materiál)*. Praha: SNTL 1973. s. 48.
- 24) Jde o poměrně velké části větví, až 15 × 5 cm, díky kterým bylo možné sochy ve hmotě vystavit a zřejmě i odlehčit. Současně je dřevěné uhlí materiál inertní a poměrně stabilní, a nehrozí zde koroze či biologické napadení této vnitřní konstrukce.
- 25) Materiálovou analýzu provedl Mgr. Dalibor Všianský, Ph.D., a bude přílohou restaurátorské dokumentace.
- 26) P. J. Mathon, *Život nejblahoslavenější Bohorodičky Panny Marie a její panického chotě sv. Josefa, patrona církve svaté, dědice země české, ochránce císař. rodu Habsburků*. Brno 1884, s. 498–503; K. Eichler, o. c. v pozn. 18, s. 113–118.
- 27) Z. Macurová, o. c. v pozn. 2, s. 34.
- 28) J. Novotný – I. Hlobil – J. Knor – K. Knorová – V. Nejedlý – M. Pacáková, *Rajhradská madona – průzkum s využitím tomografie*, *Zprávy památkové péče* 57, č. 4, 1997, s. 115–119.
- 29) *Genesis 30,22–23*, Bible: *Písmo svaté Starého a Nového zákona*. Český ekumenický překlad, včetně deuterokanonických knih. Praha: Česká biblická společnost 2016, 22. vydání (13. opravené).
- 30) J. A. Dus – P. Pokorný – J. Brož edd., *Novozákonní apokryfy I*. Neznámá evangelia. Praha: Vyšehrad 2006.
- 31) Za četné a přínosné konzultace musíme poděkovat Zojě Matulíkové, Zuzaně Macurové, Zdeňce Michalové a Martinu Mádlvi.

DIE MARIENKAPELLE IN DER KIRCHE ST. PETER UND PAUL IM BENEDIKTINER-KLOSTER RAIGERN/RAJHRAD

Die Marienkapelle wurde in den Jahren 1748–1749 zur Präsentation und Verehrung der Statue der Gottesmutter erbaut, die sich vielleicht schon seit 1270 auf dem Hochaltar der älteren Klosterkirche befunden hat. Den Bau der Kapelle initiierte der Prior des Konvents Hugo Otmanský, der den Bau gleichfalls zu großen Teilen finanzierte. Die Kapelle wurde in den Nordflügel der neuen Quadratur eingefügt und mit dem Kircheneingang unter der Empore verbunden. An der Realisierung beteiligte sich der Brünner Maurermeister Josef Metzler. Die verehrte Statue der „alten Muttergottes von Raigern“ wurde am 8. September 1749 feierlich an den neuen Platz überführt.

Zwischen 1881 und 1895 fand eine Renovierung der Kapelle statt, geleitet von Ignác Bergmann, der hier zahlreiche Beschädigungen ausbesserte und die ursprünglich weiß-goldenen Stuckdekoration vollständig farbig fasste. Ein weiterer Eingriff erfolgte erst in den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts im Anschluss an die statische Sicherung der Gebäude des Areals mit Hilfe von Betonbohrpfählen und umfangreichen Betoninjektionen. Zwischen 2018 und 2022 erfolgte der rezente restauratorische Eingriff, in dessen Rahmen neue Fakten ermittelt wurden, die das Wissen über das Denkmal auf vielen Ebenen erweitern und präzisieren.

Die teilweise Freilegung eines Texts auf einem Inschriftenband aus Metall, getragen von einem Adler über der Statue in der Ostnische, brachte eine Verschiebung im Verständnis und in der Identifizierung der Stuckdekoration und wiederum damit der ganzen Kapelle. Es handelt sich um einen Text aus dem Buch Genesis 30,23: Abstulit Deus opprobrium meum. Dieser Spruch ist eine alttestamentliche Präfiguration des Kammers von Anna und Joachim und dank diesem Fund ist es möglich, die früher unbekannte Skulptur neu als die Eltern Mariens zu identifizieren. Weitere Informationen über das frühere Aussehen der Kapelle liefern die vor 1900 angefertigten Foto-

grafien, wo die Taube des Hl. Geistes unterhalb der Darstellung der himmlischen Sphäre im Gewölbescheitel der Kapelle sichtbar ist. Zur Ergänzung der Marienthematik dient auch das Stuckornament der Kapellendecke, wo unter dekorativen Rocaillen auch konkrete, mit Maria verbundene Pflanzen dargestellt sind. Im Ganzen kann man das ikonographische Konzept der Kapelle als die Unbefleckte Empfängnis Mariens bezeichnen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Blick in die Kapelle, Zustand vor der Restaurierung. (Foto Josef Červinka)

Abb. 2: Fotografie der Marienkapelle in Raigern, s. l. s. n., 1860–1900, Benediktinerabtei Rajhrad, Signatur: R-GR-0000.141

Abb. 3: Außenmauer der Kapelle, hier ist die Einmauerung der äußeren nordöstlichen Bogenwand in den älteren Raum erkennbar. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 4: Mit einer roten Linie sind in den Plan der Kirche aus den Jahren 1724 bis 1739 die gegenwärtigen Ausmaße der Kapelle eingezeichnet, gut erkennbar ist die Erweiterung des Raums, die Anpassung der Gestalt des Vorraums, aber auch die Einbeziehung der bestehenden Pfeiler in die Umfassungsmauer der Kapelle.

Abb. 5: Das freigelegte Mauerwerk des Fundaments unter dem Kapellenboden dokumentiert die unterschiedliche Form und Dimension des ursprünglichen oder ursprünglich geplanten Raumes. (Foto Zdeněk Kovářik)

Abb. 6: Skulpturen in den Nischen der Kapelle vor dem Eingriff. Markante Farbfassung von Bergmann mit zahlreichen Defekten, die Kapitelle der Pilaster wurden in den 1990er Jahren vergoldet. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 7: Adler über der Ostrnische, Bergmanns Übermalung und Zustand nach Säuberung und teilweiser Ergänzung der ursprünglichen Schichten. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 8: Detail eines Puttenkopfs in der zentralen Szene der Kapelle, umfangreiche Verluste der Adhäsion einzelner Schichten der Farbfassung und der Grundierungen. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 9: Eine Auswahl von Details einzelner Typen von Struktur des Kunstmarmors in der Kapelle. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 10: Probe von Kunstmarmor von einem Pilaster in der Kapelle. Die geschliffenen Präparate wurden mit einem Olympus BX 51 Polarisationsmikroskop im Durchlicht untersucht und mit Hilfe eines 9000 F Mark II Scanner und von Polarisationsfolien gescannt. Der Raman-Spektrometrie-Graph belegt die mit Indigo gefärbte Gipsmasse des Marmorteigs. (Bearbeitet von Dalibor Všianský)

Abb. 11: Altarmensa in der Kapelle, Zustand nach der Abnahme sekundärer Schichten, überwiegend aus Zement, Zustand nach Ergänzungen und der Rekonstruktion der Kunstmarmoren. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 12: Fragment der erhaltenen Ausmalung des Vorraums nach der Abnahme sekundärer Schichten des Anstriches. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 13: Detail des Engelkopfs über der Tür, im Defekt sind Stücke von Holzkohle erkennbar, die primär als entlastender, innerer Kern und konstruktive Schicht dienen.

Abb. 14: Zustand nach der Restaurierung der zentralen Szene des Gewölbes der Kapelle, Erneuerung der Oberflächen in poliertem Weiß, Rekonstruktion der vergoldeten Flammen und Einsetzung einer Holzkopie der Taube des Hl. Geistes. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 15: Probe des polierten Weiß von der Skulptur der hl. Anna. Scan des geschliffenen Präparats. In den Schichten 2–5 ist eine zusammenhängende Schicht aus Kalkanstrichen erkennbar, welche die Masse aus poliertem Weiß bildet. (Bearbeitet Dalibor Všianský)

Abb. 16: Das Wappen der Benediktiner von Raigern auf dem Verzeichnis der Handschriften der Klosterbibliothek von Raigern von 1724, o. c. in Anm. 19.

Abb. 17: Wappenszene über dem Eingangsportal, Gesamtansicht, Zustand nach der Restaurierung. Am Gewölbe des Vorraums Rekonstruktion der dekorativen Felsmalerei von Felsen, angefertigt von Kateřina Křhánková. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 18: Inschriftenbänder aus Metall, getragen von Adlern über den Nischen in der Kapelle, Zustand nach Reduzierung sekundärer Schichten. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 19: Reliquienbehälter, aufbewahrt im Sepulcrum der Altarmensa. (Foto Daniel Chadim)

Abb. 20: Blick in die Kapelle, Zustand nach der Restaurierung. (Foto Daniel Chadim)

(Übersetzung Stefan Bartilla)

ROUBENÝ DŮM ROKYCANSKA NA PŘÍKLADECH Z DOBŘÍVA A KAŘÍZKU

STANISLAV PLEŠMÍD – KAREL FOUD

Log Houses in the Rokycany Region, Dobřív and Kařezek Examples

The Rokycany and Zbiroh regions are regarded as localities of the Central Bohemian log house type. Wood was the prevailing building material in this area practically until the second half of the 19th century. The surviving historical folk houses mostly date from the first third of the 19th century, but structures built during the 18th century are no exception. A single storey log house with a gable roof or a half hip roof, overlapping above the doorstep and many times also over the façade gable, is a typical example of a local vernacular house. The houses have a common three-part layout with a storeroom. The front part is either made of one room or has two wings with a narrow little room, where the same recurs in the back part. A small courtyard balcony built on the longitudinal and sometimes also gable part of the house is an element that differentiates the folk houses in the Rokycany Region at the foot of the Brdy Mountains from the rest of vernacular structures in the Plzeň Region. The overlapping roof covers the balcony. A large number of these original structures remained in local villages including Dobřív. Homestead no. 5 with a house from the early 19th century is just one example. The homestead further includes a log barn from the 1790 s. The research of log houses in the region further revealed house no. 48 in Kařezek. Dendrochronology dates the erection of this traditional log house from the first decade of the 19th century and its partial reconstruction from the mid-19th century. A valuable collection of historical joinery elements – windows and doors – has survived in the two houses.

Keywords: vernacular architecture – log houses in the Rokycany Region – Podbrdsko Region – Dobřív no. 5 – Kařezek no. 48 – historic style joinery fillings of building openings

Rokycansko a Zbirožsko je pokládáno za území roubeného domu středoevropského typu. Dřevo jako dominující stavební materiál bylo v této oblasti frekventované prakticky až do druhé poloviny 19. století. Dochovaný historický lidový domovní fond pochází poněkud z období první třetiny 19. století, výjimkou zde ale nejsou stavby vzniklé v průběhu 18. století. Typickým zástupcem zdejšího venkovského domu je roubené přízemní stavení kryté sedlovou či polovalbovou střechou, s přesahem přes zápraží, mnohdy také přes průčelní štít. Domy mají běžnou trojdielnou dispozici komorového typu. Přední díl se světnicí je jak jednoprostorový, tak dvouraktový s úzkou světničkou, totéž pak v mnoha případech platí i pro zadní díl. Prvkem, který lidový dům Rokycanska v podhůří Brd odlišuje od jiných venkovských staveb v Plzeňském kraji, je pauláčka zřizovaná na podélné a někdy i štítové straně objektu. Shora ji chrání přesah střechy domu. V obcích jako např. Dobřív se dochoval početný soubor těchto svěbytných staveb. Příkladem za všechny může být dobřívská usedlost čp. 5 s domem z počátku 19. století. Součástí usedlosti je také roubená stodola z 90. let 18. století. V rámci poznání roubeného domovního fondu regionu bylo možné zdokumentovat stavení čp. 48 v Kařezku. Dendrochronologie klade dobu výstavby tohoto tradičně řešeného roubeného stavení do prvního desetiletí 19. století a dílčí úpravy do poloviny 19. století. V obou objektech se